

ЗАРАЖДАНЕ И РАЗВИТИЕ НА НАУКАТА ЗА КНИЖОВНИЯ ИМОТ В БЪЛГАРСКОТО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ ОТ НАЧАЛОТО ДО СРЕДАТА НА 40-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК

Доц. г-р Мария Младенова

1. Идеи за изграждане на библиотечните фондове, отразени в документи от края на XIX в. до края на Първата световна война

В продължение на векове понятията „библиотечен фонд“ и „библиотека“ се отъждествяват, поради което под „библиотека“ се разбира по-голяма или по-малка колекция от книги. Концепцията за библиотеката като сбирка от книги поддържат много западни и руски библиотекоеведи, които са единодушни, че фондът представлява нейната същност. Тези възгледи в съчетание с тогавашното разбиране за главното предназначение на библиотеките – да опазват старателно събраните фондове, имат положително въздействие и върху теорията, и върху практиката на библиотечното дело. Те стават причина за задълбочената разработка на въпроси, свързани с подбора и с опазването на книгите, а благодарение на представите за основното предназначение на библиотеките до нас стига голяма част от книжовното и културното наследство на миналото.

В течение на столетия се натрупват сведения за рационални методи за комплектуване и организация на фондовете. Първите опити да се обобщят теоретично знанията в тази област в Европа се отнасят към началото на XIX век.

Научните основи на организацията на фондовете се изграждат постепенно. Първоначално те се разглеждат несамостоятелно и са отнасяни към онзи дял от библиотекознанието, който се занимава с въпроси на библиотечната технология и се нарича *библиотечна техника*. Значението на правилната организация на фондовете се увеличава пропорционално с тяхното нарастване, поради което през първата половина на XIX век те неведнъж са предмет на остри спорове. Библиотекоеведите в Европа застъпват различни гледни точки, понякога напълно противоположни. Науката за библиотечния фонд се ражда и развива, преминавайки сложен и противоречив път, до края на XIX век, когато започва отделянето ѝ в частна библиотекоеведска дисциплина. Сред въпросите, които библиотекоеведите обсъждат, решават и проверяват в практиката, се открояват и тези за комплектуването на фондовете, за тяхната целесъобразна организация, имаща отношение преди всичко към обслужването на читателите. Значително внимание отделят и на правилата за тяхната регистрация и избора на ефективен начин за тяхното сигниране и нареждане в библиотеките.

С известно закъснение от разработването им в света, в годините след Освобождението се създават условия за поставянето им и у нас. По това време всички български библиотеки се развиват по сходни пътища. Поради

липсата на достатъчно оригинална литература всички наши библиотеки – общински, читалищни, училищни, библиотеката на СУ, на БАН и народните библиотеки в София и Пловдив, набавят издания на чужди езици и преди всичко – на руски. За дълъг период от време фондът от литература на руски език не само се нарежда на второ място след този на български, но дори в първите години след Освобождението по заглавия и томове не рядко надвишава фонда от оригинална литература в тях.

В културната история на свободна България първи поставят и решават въпроси от областта на комплектуването на библиотечните фондове Марин Дринов, Константин Иречек, Константин Величков и Иван Д. Шишманов.

Тук ще разгледам възгледите на Стоян Аргиров и Ячо Хлебаров, които от края на XIX век до края на Първата световна война разработват теоретични проблеми на библиотечните фондове, като Аргиров се занимава предимно с въпроси на фондовете на научните библиотеки, а Хлебаров – с тези на читалищните.

Своите идеи за комплектуването на научна библиотека С. Аргиров разгръща в годините, през които е директор на Народната библиотека в Пловдив (1894–1897). По това време в града е концентрирана значителна част от интелектуалния елит на България. Според официалната статистика от 1885 г. градът има 33 432 жители, от които една трета (10 770) са грамотни. Статистиката регистрира присъствието в града на 376 учени, публицисти, професори и учители; 408 духовници; 271 адвокати, доктори, акушерки, фелдшери и ветеринари; 399 актьори и музиканти; 217 печатари и литографи (1), които са и сред посетителите на библиотеката, чиито основатели и първостроители в лицето на А. Башмаков и И. Йовчев полагат изключителни грижи за комплектуването на фонда ѝ.

Ценни сведения за състава и обема на фонда на библиотеката през първите години от съществуването ѝ (1879–1884) се съдържат в изработения от Илия Йовчев първи за България печатан „Каталог на книгите в Областната библиотека и музей. Постъпили до 1-й януарий 1885 г.“ (2), който отразява цялото ѝ книжовно имущество от основаването ѝ до края на румелийския период и има голяма документална стойност и за българското библиотекознание (3).

Регистрираните в него 6100 заглавия в 10 169 тома книги, периодика, карти, албуми, ноти и ръкописи отразяват хуманитарния характер на комплектуването ѝ,

което съответства на развитието на науката от края на XIX век. Каталогът разкрива и някои от тенденциите във формирането на фонда на библиотеката в първоначалния период на съществуването ѝ, в който основното ядро се изгражда от дарената Венелинова библиотека. Създадена в началото на 60-те години на XIX век от български младежи, учещи в Одеса, тя се състои от 1848 тома книги и периодични издания, в които преобладават обществените, филологическите, точните и приложните науки, и е богат извор за историята на българското книгоиздаване и книгоразпространение в епохата на Възраждането.

В печатния каталог на Илия Йовчев най-богато е представена историческата литература, която е 30% от целия фонд. По езиков състав на първа позиция е литературата на френски език – 26%, следвана от руската, която е 22%. Българските книги са едва 0,99% (4) поради обстоятелството, че в началото на 80-те години на XIX век българската книжна продукция не надхвърля 200 заглавия годишно.

Значително по-скромнен е обемът на началния фонд на Народната библиотека в София. Създаден главно чрез дарения, през 1881 г. тя разполага с 3942 заглавия в 8789 тома. В състава му преобладават тези по история – 1327, по богословие – 1118, и белетристика – 705 тома (5), като ежегодно нараства с по 1500–2000 тома. В резултат на запазилата се тенденция през 1896 г. обемът на фонда включва 15 600 заглавия в 22 009 тома. Сред тях водещо място имат трудовете по история – 4037 тома, на второ място е изящната литература с 3083 тома, следвана от тази по обществени науки – 3206 тома.

През същата година в читалнята на библиотеката са регистрирани 36 021 посещения, от които 70% са от ученици и 12% са студенти, които четат главно художествена литература – 5345 тома. Сред най-предпочитаните автори са Виктор Юго, четен 324 пъти, Иван Вазов – 281, Жул Верн – 221, Александър Дюма – 171, Н. Гогол – 140, и др. (6). Посочените факти говорят, че през първите 18 години от съществуването си Народната библиотека в София има характер на общодостъпна публична библиотека, предназначена за масовия читател от средите на народа. Тази своя особеност тя запазва и през следващите 15 години, въпреки настоятелното искане на Пенчо Славейков в нея да не се допускат „улични хора“ и тя да бъде предназначена главно за занимаващите се с научна работа, независимо от

скромния научен потенциал на нацията ни по това време.

Показател, че Народната библиотека запазва задълго характера си на общодостъпна институция и че липсват трайни навици за четене в голяма част от столичани, са и публикуваните през 1905 г. в „Училищен преглед“ статистически данни. Според тях от посетителите ѝ през 1904 г. (24 588 души) в читалнята са работили 21 469 и само 3119 са взели 4983 книги за домашно ползване. Сред ползващите я доминират хората със свободни професии – 6732, след тях следват учениците – 3081, чиновниците – 1737, учителите – 1678, и занаятчииите – 552. Най-рядко са я посещавали писатели – 82, актьори – 72, и аптекари – 11.

Сред заетите за вкъщи 4983 тома преобладават художествената литература – 2444 тома, списанията – 834, книгите по обществени науки – 428, и по история – 387 т., главно на български и руски език (7). Отчайващо нисък е броят на регистрираните книги в графата „на разни езици“, включваща италиански, сръбски, полски, чешки и др. В нея за цялата година попадат само 108 заглавия, от които 58 са използвани в читалнята и едва 50 са взети за вкъщи. Причината се крие във факта, че „нашият четец малко знае чуждестранни езици и малко се интересува от тях“ (8), въпреки усилията на библиотеката да набавя най-значителните произведения, публикувани на различни езици.

Стоян Аргиров продължава добрите традиции в комплектуването на фонда на Народната библиотека в Пловдив, като обвързва съдържанието му с нейния читателски състав, характера и дейността на другите библиотеки в града. Осигурява пълното набавяне на българската печатна продукция, развива универсалния профил на фонда ѝ, като го обогатява и тематично. Извършва и сериозна библиографска подработка на комплектуването, като използва указатели, прикнижни библиографии и рецензии. Поръчва основни справочни издания, които липсват в библиотеката, разширява абонамента за чуждестранни периодични издания от 51 на 138, от които 64 руски. На базата на антикварни каталози развива широко ретроспективно комплектуване. Издирва и паметници на българската книжнина извън пределите на страната, като за обогатяване на фонда на библиотеката използва всички възможни начини за набавяне – депозит, покупка, книгообмен, дарения (9).

Вижданията си за пълна изчерпателност в комплектуването на българската печатна продукция Аргиров

разгръща в написания от него текст на „Закон за депозиране на печатни издания в народните библиотеки в София и Пловдив“ (10), като развива и активна дейност за неговото стриктно спазване.

До публикуването на закона за депозита дарителството е основен канал за набавяне на официални издания и законодателни документи: закони, статистически годишници, дневници на Народното събрание, доклади, сборници с публикувани окръжни писма, устави на различни организации, както и редица периодични издания. Водени от желанието изданията им да се запазят за поколенията, немало автори и издатели ги предават доброволно на народните библиотеки в София и Пловдив и на университетската в столицата. Значителен е и броят на родолюбивите българи, които обогатяват библиотеките с ценни паметници на българската писменост и култура и уникални чуждестранни издания. Дарените лични библиотеки, отделни книги и периодични издания са значима част от фондовете на българските библиотеки както преди Освобождението, така и след него.

Въпреки някои несъвършенства на законодателния акт, след 1897 г. задължителният депозит се утвърждава като основен източник за комплектуването на българската печатна продукция в двете народни библиотеки в страната.

Зрелите си теоретични схващания в областта на комплектуването на библиотечните фондове Аргиров развива и в изработения от него „Правилник за народните библиотеки в София и Пловдив“ (11), в който утвърждава идеите си за универсалния състав на книжовното им богатство, формулира основните принципи на изграждане на техните колекции и определя функциите им на архив на българската книга и на възрожденския печат. Правилникът предвижда те да набавят системно не само цялата национална печатна продукция, но и „главните съчинения по всички клонове на чуждестранната наука и литература“ (12), съобразена с интересите на читателите и с мнението на видни представители на отечествената наука.

Документът създава и известни условия за развитието им като научни публични библиотеки.

Известна предпоставка за увеличаване на фондовете на библиотеките през първото десетилетие на ХХ век, до Балканската и началото на Първата световна война е и забележимият икономически подем, настъпил в страната, който рефлектира и върху динамиката на

книгоиздаването. Ако средната годишна продукция през периода 1886–1895 г. се движи около 350–400 книги, през следващото десетилетие (1896–1905) тя се увеличава на 800 книги годишно, а от 1905 г. до войните се регистрират 1700–1800 нови заглавия. Войните са катастрофални за българското книгоиздаване, в което се наблюдават разбираеми тенденции към спад: през 1916 г. – 380 книги, 1917 г. – 670, 1918 г. – 818, като сред тях според преценката на Тодор Боров преобладават издания с незначителен обем и лошо качество на съдържанието (13).

През годината, в която влиза в сила неговият „Правилник“, С. Аргиров публикува и вече споменатото „Ръководство“, в което на фондовете отделя специална, но кратка глава „Увеличение и намаление на библиотечния имот“ (14), в която излага цялостна система от възгледи по въпросите на комплектуването. Като застъпва много от тезите си, изложени в „Правилника“ (съобразяване на фонда с оглед на „определен кръг читатели“, източниците за набавяне, необходимостта от библиографска подработка на комплектуването, консултации със специалисти и др.), Аргиров обогатява концепциите си и с редица нови моменти. Проявявайки далновидност и добро познаване на чуждестранната практика, още в края на XIX век той препоръчва библиотеките ни да използват и възможностите за вътрешен книгообмен, определяйки го като „замена“. Макар и схематично, той лансира и идеята за създаване на междубиблиотечно заемане на книги, чиято цел е да се удовлетворят интересите на читателите и от други градове в страната. Насочва и към създаване на подобни контакти „в странство“, за заемане на издания, които липсват в България. Утвърждава ролята на текущата и критичната библиография в процесите на комплектуването, като обръща внимание и върху необходимостта системно да се набавят продължаващите издания. Що се отнася до подарените книги, Аргиров съветва да се взема само „потребното и ценното“, тъй като безразборното им приемане би довело до опасно и вредно натрупване на ненужни издания във фонда.

Поради утвърденото през тези години схващане за фонда като функция преди всичко от постъпления, Аргиров допуска „намаление“ (отчисления) в много редки случаи – при „развала“ (изхабяване), при загуба, при отделяне на някои издания за размяна или при дарения на дубликати на други библиотеки в страната.

Поставяйки като приоритет в работата на библиотеката не самоцелното трупане на фонда, а неговото

активно използване и доброто обслужване на читателите, Аргиров отделя внимание и на чисто технически проблеми, свързани с неговото инвентара не, сигниране и правилно нареждане, осигуряващо намирането на книгите на мястото, определено от тяхната сигнатура.

Резервиран към систематичното нареждане на фонда, което предполага и свободен достъп на читателите до него, Аргиров препоръчва консервативното форматно сигниране, което до средата на 40-те години на XX век се прилага в голяма част от библиотеките в страната, които го предпочитат поради неговата икономичност, макар че то има и редица недостатъци.

Аргиров отделя внимание и на въпросите, свързани с опазването на фонда от „загуба и повреда“, които са сред съществени задачи на библиотечния персонал, както и на неговата проверка. Дава указания да се извършат два вида проверки – „редовни и ненадейни“. Според него първите, които са цялостни, трябва да се реализират веднъж на три години, а „ненадейните“, които са административни – да се осъществяват за отделни издания по решение на ръководството на библиотеката.

Тази глава от „Ръководството“ на Аргиров е пръв опит в професионалната ни литература не само за обобщение на практическия му опит, но и за теоретично излагане на цялостна система от възгледи в областта на комплектуването на библиотечните фондове. Споделената тук система от разбирания Аргиров методично провежда с десетилетия в работата си по изграждане на фонда на Университетската библиотека, която още в първите години на XX век е най-богатата в страната по обем и съдържание на своя книжовен имот, като резултат и от специалните грижи, които полагат за нея академичните ръководства на институцията. В публикувания „Отчет на Висшето училище в София за 1902–1903 учебна година и в края на своята петнадесетгодишнина“, проректорът му А. Теодоров-Балан с характерния негов изказ отбелязва: „Тя е между всички библиотеки в България първа по големината на инвентара си и единичка по негова състав. Библиотеката на Висшето училище притежава 23 447 издания по отделни имена в 44 281 тома“ (15). В същия документ Балан пледира за отпускане на допълнителни средства за набавяне на книги за фонда ѝ, тъй като с предоставените ѝ суми „едвам успява да набавя потребното за дневните и непосредни нужди на преподаватели и институти и не е в състояние да посяга и към набавката на такива по-стари

издания и редица извори, без които научният интерес на преподавателите се кърши и трудът им не добива полет ни далеко, ни високо“ (16).

Особено място в разработването на учението за „библиотечния имот“ или „книжовния имот“ – това са двата термина, които устойчиво се използват у нас в годините до Първата световна война, заемат „Правилник за библиотеката при Висшето училище“ (17) от 1900 г. и „Правилник за университетската библиотека“ (18) от 1917 г. Двата документа са изработени от С. Аргиров. Преобладаващата част от текста им е посветен на технологията по изграждането на фонда, изпълняващ според библиотекосъздавачите базисна функция в библиотеката.

И в двата правилника всички конкретни изисквания, отнасящи се до инвентарирането, сигнирането, нареждането, проверката и опазването на „библиотечния имот“, са разработени с педантична точност. В съответствие с правилата, утвърдени от науката за тях, обосновано се следва логиката на процесите – от постъпването на книгите в библиотеката до определяне на мястото им на стелаж, оттам до читателите и обратно.

Във втория „Правилник“, писан 17 години по-късно, когато несъмнено Аргиров е задълбочил своите теоретични познания в сферата на „набавката“, той разделя термина „библиотечен имот“ на „книжовен“ и „покъщнина“, и дефинира първия, „който се състои от книгите, списанията и всички ония издания, с които библиотеката си служи за назначението си“ (19). Тук за първи път Аргиров употребява термина „управление на книжовния имот“, като посочва и процесите, които включва в него: „набавяне, описване, нареждане, пазене и отписване и ревизия“ (20). С въвеждането и дефинирането на термина „управление“ по отношение на фонда Аргиров доказва, че комплектуването е не елементарен, а сложен процес, състоящ се не само от натрупване на постъпления, но и от поредица технологични процеси и операции, които са свързани помежду си в цялостно единство. Основният теоретичен принос на Аргиров тук се състои в убедителната позиция, че комплектуването на „книжовния имот“ и неговото управление образуват цялостен цикъл, който се основава на общи принципи и се подчинява на единни изисквания. Така представите за науката за „книжовния имот“ придобиват известна цялостност и стройност, което е стъпка към бъдещото ѝ отделяне и обособяване в самостоятелен дял в българското библиотекосъзнание.

Приноси в разработването на теорията за комплектуването на библиотечните фондове у нас от края на първото десетилетие на ХХ век до края на Първата световна война има и Ячо Хлеббаров, който изгражда схващанията си в тази област под влиянието на руските авторитети Любов Хавкина и Николай Рубакин. Рубакин приема книгите и техния подбор за най-сложната и най-значителната част в библиотечната работа. Подходът му към проблемите на фондовете се отличава с голяма широта и дълбочина в сравнение с този на неговите съвременници. Той разделя фондовете на библиотеките на две несвързани помежду си групи. Към едната отнася големите книгохранилища, чиято задача е да приемат в своите „недра“ и да съхраняват произведения от всички времена и народи и, без да се отказват от никакви книги, да ги пазят, независимо от интереса на читателите към тях. Към втората група отнася фондовете на общообразователните библиотеки, предназначени за използване от най-широките кръгове на населението, които изисква да се създават върху основата на подбора. Комплектуването им според неговата теория трябва да бъде обвързано със задачите на библиотеките, насочени преди всичко към самообразованието на читателите. Затова на своя двutomник „Среди книг“ (1906) поставя и характерно подзаглавие: „Опыт справочного пособия для самообразования и для систематизации и комплектования общеобразовательных библиотек, а также книжных магазинов“.

Теорията за изграждането на библиотечните фондове дълго се развива в съответствие с тези негови възгледи: отделно за научните и отделно за общообразователните библиотеки.

И Хлеббаров, също като Аргиров, няма публикации, посветени единствено и изцяло на въпросите на комплектуването на фондовете, макар че те го занимават постоянно. Схващанията си за тях отразява многократно в редица статии, които обхващат различни читалищни и библиотечни теми, в реферати и изказвания на конгреси, които позволяват да се проследят и анализират идеите му в тази значима за библиотеките проблематика, както и да се направят някои изводи.

Въпреки че теоретичните му възгледи са ориентирани към читалищните библиотеки, те имат особена практическа стойност, защото са насочени към поставянето на научни основи на работата в най-многобройните библиотеки в страната, чиято водеща мисия в тези години е насочена главно към самообразованието на народа.

Своите изисквания към научната организация на работата им Хлебаров представя в „Кратко ръководство за описване, класиране и нареждане на книгите в публичните библиотеки“, предназначено специално за читалищните библиотеки. С него авторът си поставя за цел да посочи основните научни изисквания, според които те трябва да се уреждат. Той не пропуска и тези за инвентарирането на библиотечните фондове, които изяснява обстойно. Те звучат съвсем съвременно, тъй като се покриват с основните правила, валидни и днес в тази област. Хлебаров изисква „инвентарния каталог“ да се води така, че да дава отговор на важни въпроси, като: кога е постъпила отделната книга; колко книги притежава библиотеката; кои и какви са те (автор, заглавие, местоиздаване, година на издаването); от кои отдели на знанието са; на какъв език са; каква е формата на изданията (книга, брошура, атлас, карта и т.н.); в колко тома е отделното съчинение; каква е цената; откъде са постъпили (покупка, дар); подвързани ли са и каква е цената на подвързията (21). Хлебаров дава конкретни указания за редица тънкости, свързани с правилната регистрация на фонда, показвайки и добро познаване на основните ѝ задачи.

В ръкописния вариант на ръководството, който е значително по-обемист от публикувания, той уточнява и много подробности за регистрацията на периодичните издания, отделя внимание и на особеностите на инвентарирането на специалните видове издания: карти, графики и ноти, като за тях изисква да се води самостоятелна инвентарна книга. В дадените указания личи стремеж да се уточнят и уеднаквят регистрационните единици на печатните издания за библиотеките, което е стъпка към подобряване на библиотечната статистика в страната, намираща се в плачевно състояние. Формулирайки с безспорен професионализъм документиращата, информационната, контролната и статистическата функция на регистрацията на фонда, той предявява към нея и редица съвременни изисквания като: задължителност, точност и пълнота на сведенията; своевременност, непрекъснатост и оперативност при осъществяването ѝ, както и еднообразие на документацията, използвана от библиотеките (22). За да се унифицират инвентарните книги на читалищните библиотеки, Хлебаров предприема и някои практически стъпки. Още през 1910 г. издателство „Буревестник“ отпечатва такива, за които съобщава, че са „наредени според най-новите явления в библиотекономията и библиогра-

фията“ (23). През 1911 г. поставя като задача на ЧС да осигури печатането на еднакви инвентарни книги за всички библиотеки, а по-късно с тях ги снабдява Читалищната кооперация, чрез която се подпомага внасянето на еднаквост в практиката чрез единство в средствата, използвани за инвентариране на фондовете.

И Аргиров, и Хлебаров обръщат внимание както на сигнирането, така и на нареждането на библиотечните фондове, но позициите им са диаметрално противоположни. Аргиров с присъщия му консерватизъм показва трайна привързаност към форматното сигниране и нареждане, предложено за първи път от Ришар де Фурнивал в средата на XIII в. Отнасящо се към формалните типове за групиране на книгите, то разделя тези с еднородно съдържание. Удобно за фондовете в книгохранилицата на големи научни библиотеки, то е неподходящо за тези в читалищните библиотеки.

Ячо Хлебаров насочва предпочитанията си към систематичното сигниране и нареждане, отнасящо се към съдържателните (семантични) типове, в което вижда известни – предимства книгите се групират по отрасли на знанието върху основата на определена класификация, приета от библиотеката. Още в края на първото десетилетие на века Хлебаров проявява предпочитания към УДК, която Аргиров отрича категорично. В своето ръководство Хлебаров изяснява, че книгите съобразно сигнатурата са разделени на десет главни отдела, а всеки от тях се дели на десет подотдела. По това време според УДК са наредени книгите единствено в читалище „Съгласие“.

Фондовете на останалите читалищни библиотеки според преценката на Хлебаров се намират в „пълн безпорядък: изпокъсани, хаотично разположени, потънали в прах, лежат изоставени на произвола на съдбата„ (24), а библиотекарите в тях не познават методите за организацията им. Изяснявайки, че сбирката от книги, струпани без ред, не бива да се отъждествява с понятието библиотека, той полага системни грижи за правилната организация на фондовете им, която е задължителна за всяка добре уредена библиотека. Смисълът и значението на нареждането зависят от избора на подходящ начин, който улеснява както читателя, така и библиотекаря за бързото намиране и предоставяне на книгите. На библиотечната техника и правилното нареждане на фондовете Хлебаров се спира в редица статии, подчертавайки, че главното им предназначение е чрез тях книгите на всяка библиотека да се използват по-

интензивно и „да добият най-голямо обръщение между членовете на обществото“ (25).

Във всичко писано за организацията на фондовете се отразяват и идеите на Хлебаров за ролята и предназначението на библиотеките в демократичното общество. „Книгите в библиотеките са за хората, следователно тям трябва да се дават, а не да стоят по шкафове с години, непобутвани от човешка ръка. Отворете свободно вратите на всяка библиотека за всички“ (26), настоява той през 1911 г. и по свой начин 20 години по-рано открива и осмисля съдържанието на първия от петте закона на библиотекознанието на Шиали Ранганатан (1892–1972), гласящ: „*Книгите са, за да бъдат използвани*“ (27).

Загрижен от тревожния факт, че библиотеките на част от читалищата представляват „склад от безпорядъчно нахвърляни книги, изпращени и измухлясали“, Васил Герджиков също си поставя за задача да даде систематизирани знания, необходими за тяхното правилно сигниране и нареждане (28). За написването на статията си, както сам признава, използва съществуващата по въпроса литература, записките си, правени по време на следването си в университета „А. Шанявски“, и опита си, натрупан от работата му в „разни библиотеки“. Като разглежда подробно използваните системи за сигниране и нареждане на книгите в известни библиотеки в света, Герджиков изтъква предимствата и недостатъците на всяка от тях.

Хлебаров формулира и някои от основните, валидни и днес принципи за комплектуване – системност, икономичност и профилираност. През 1911 г. поставя изискването набавените книги във фондовете на библиотеките да съответстват на техните задачи и интересите на читателите. В основата на процесите, свързани с комплектуването, полага идеята за подбор на най-добрите книги, като препоръчва това да става с помощта на специалисти от различни области на знанието, както и да се използват различни видове библиографии – главно препоръчителната и критичната. Предлага в помощ на комплектуването на читалищните библиотеки да се изработи аотиран типов каталог, който по същество е библиографски модел на ядрото на фонда им. Подсказва и идеята за координация в комплектуването на читалищните библиотеки, като изтъква и предимствата ѝ. В началото на века предлага да се организира бюро за книгообмен и МЗС за нуждите на читалищните библиотеки, както и да се уреди централизирано комплек-

туване за тях, преценявайки, че по този начин ще бъдат подобрени съставът и качеството на фондовете им, които на места са бедни и незадоволителни.

Големият и важен въпрос, който го занимава постоянно, е за **подбора на книгите**, интересувал учени и библиотекари от древността до днес.

Теорията за подбор в цялостен вид създава Рубакин, който в свои трудове излага същността, целта и принципите му, особено на ядрото на библиотечния фонд, както и критериите за оценка на книжните сбирки, които оказват влияние върху възгледите на Я. Хлебаров.

Л. Б. Хавкина, която също разработва идеите за подбор, подчертава, че проблемът не е в количеството, а в качеството на книгите, и съветва да се отчитат местните условия при подбор на им. Тя отдава голямо значение на ролята на библиографията при комплектуването, отбелязвайки и важността на координацията в работата на библиотеките при изграждането на фондовете им.

Препоръчвайки в библиотеките да се набавя не всичко, което излиза от печат, а само определени книги, тъй като фондовете им са ценни не изобщо с обема си, а „главно с количеството на добрите книги“, Хлебаров насочва вниманието на библиотекарите към формиране на качествения състав на книжните сбирки. Но проблемите на подбор опират до теорията за ценността на изданията, която както в началото на века, така и днес не предлага точни критерии за отчитането ѝ. Тогава кой и как да направи този подбор, за да попаднат в библиотеките действително „най-ценните книги“? Разбирайки, че подборът на книгите е интелектуален процес, изискващ преценка, която не е по силите на едно отделно лице, Хлебаров изтъква необходимостта той да бъде поверен на „сведущи лица“, по възможност специалисти за всеки отдел. Уникулността на книжния фонд на читалище „Съгласие“, заел водещо място по ценността си сред библиотеките през първото десетилетие на века, обяснява като резултат от обстоятелството, че тук всички книги се избират от комисия, съставена от специалисти от различни области на знанието. Така и теоретично, и с пример от практиката Хлебаров аргументира необходимостта да се създава съвет по комплектуване, включващ експерти, избрани сред местните жители, чрез които ще се подобри качественият състав на библиотечните фондове.

В стремежа си да определи критериите, от които да се изхожда при подбор на книги, Хлебаров стига до обобщението, че „трябва да се вземат под внимание

нуждите и изискванията на читателите, членовете на библиотеката, както и общите задачи, които преследва библиотеката“ (29). Макар че не употребява думата „съответствие“, той очевидно поставя **изискването за съответствие** на състава на фондовете на интересите на читателите и задачите на библиотеката. Неговата формулировка, останала незабелязана, предхожда с повече от 50 години тази на Юрий Григориев (1899–1973) от края на 60-те години за „съответствието на състава и обема на фондовете на задачите на библиотеката и интересите на нейните читатели“, изведена в ранг на основен закон на комплектуването. Във формулировката на Хлебаров липсва единствено изискването за съответствие на обема на фондовете, но в тези години, когато стотици читалища в страната имат в библиотеките си едва по няколко десетки книги, такъв критерий не само че не е необходим за нашите реалности, но липсват и предпоставки, които да обусловят извеждането му като условие, на което да се подчини подборът на книги. Това основно правило, формулирано от Хлебаров, се прилага и днес почти във всички видове и типове библиотеки и е принос в развитието на теорията ни за изграждане на библиотечните фондове.

2. Визията за библиотечните фондове в периода между Първата и Втората световна война

Централно място в разработването на науката за библиотечните фондове между двете световни войни заемат публикациите на Ячо Хлебаров, Ценко Цветанов и Тодор Боров. И ако Хлебаров продължава да развива и задълбочава теорията за изграждане на колекциите на читалищните библиотеки, Ценко Цветанов се насочва върху същите проблеми по отношение на училищните, а Тодор Боров се концентрира главно върху въпроси на народните библиотеки. С епизодични прояви в областта на библиотечните колекции през този период се извяват също Стоян Аргиров, Моско Москов, д-р Мара Тодорова, Маргарита Димчевска, д-р Павел Орешков, Петър Иванов и Стефан Станчев.

През тези години Хлебаров продължава да разработва въпроси, свързани със състава на библиотечните фондове на читалищните библиотеки. Той изисква те да притежават „всички най-ценни творения на човешкия дух“ (31) и да имат „енциклопедичен“ характер, позволяващ задоволяването на интересите на читатели с раз-

лична подготовка и с разнообразни духовни потребности. Той продължава да наблюдава с тревога състава на фондовете на селските читалища, които представляват около 90% от общия им брой в страната. Немалка част от тях обаче разполагат с фонд до 500 тома без особена научна и художествена стойност, поради което Хлебаров го оценява като незадоволителен и в количествено, и в качествено отношение. Съставът на литературата в тях е най-често случаен, поради което липсват книги по теми, които биха заинтересували селския читател: обработка на почвата, торене, напояване, борба с вредителите по земеделските култури и др. Затова Хлебаров настоява не само във фондовете им да се набавят книги, които съдържат полезни и необходими знания за селяните, но и цялостната дейност на библиотеките „да се организира с оглед на местните и конкретни нужди на населението, с оглед на неговия живот и поминък“ (32). Разбирайки, че успешното развитие на стопанския и обществения живот е възможно само при висока култура и грамотност на населението, той поставя изискването да се изграждат профилирани фондове, съответстващи на социално-икономическия характер на района, обслужван от библиотеките, очаквайки и събраните в тях знания да заработят за прогреса на нацията. Хлебаров единствен в българското библиотекознание отделя специално внимание на проблемите на фондовете на селските читалищни библиотеки, търсейки и конкретни практически решения за снабдяването им с действително полезни книги. Негова е идеята да се основе специално издателство за ценни и евтини книги, чрез което за десетина години те да подобрят състава на фондовете си.

Той засяга и въпроса за необходимостта да се създават библиографски указатели в помощ на комплектуването на фондовете, изтъквайки, че трудностите при подбора се усложняват от липсата както на теоретични ръководства, така и на препоръчителни библиографски пособия, без които „най-добрите книги“ трудно стигат до библиотеките и читателите. Съществуващите библиографски издания според него не могат да се използват при подбора на книги, тъй като в тях липсва анотация, съдържаща оценка на книгата от специалисти, а библиографското описание не разкрива в необходимата степен съдържанието им. За него критичната библиография е друго важно средство, което може да улесни библиотекарите при подбора на полезни книги, поради което съветва да се набавят своевременно тези, които

„Добрата критика“ посочва, и да ги предлагат на читателите.

В търсене на средство за преодоляване на „безпътницата“ в комплектуването на читалищните библиотеки той идва до идеята да се създаде аотиран препоръчителен библиографски указател, включващ най-добрите книги от всички отрасли на знанието, издадени у нас. Излага я в статиите си „Предстоящи задачи на Читалищния съюз“ (33) и „Да се създаде нормален каталог за нашите читалища“ (34).

Хлеббаров отделя внимание и на начините за комплектуване на фондовете на читалищните библиотеки. И в онези години въпреки ограничените средства, с които разполагат библиотеките, покупката на книги е основен начин за попълване на фондовете, но Хлеббаров изисква тя да се извършва не случайно, а „своевременно“ и „систематически“. Тъй като в системното набавяне вижда известна гаранция за своевременното попълване на фонда, той смята, че ритмичността при покупката на книги трябва да бъде „задължителна“ за всяка библиотека.

Насочвайки вниманието си към абонамента, той предлага всички читалища и културно-просветни дружества да набавят необходимите им книги и периодични издания от България и чужбина чрез ВЧС, който за целта да сключи споразумения с издателите. Хлеббаров изяснява и предимствата на това централизирано комплектуване. То ще осигури правилен подбор на постъпленията и ще влияе върху състава на фондовете, а същевременно ще е икономически по-изгодно – поради търговската отстъпка от издателите при покупка на едро. Идеята му от 1911 г. за централизирано комплектуване е частично осъществена чрез създадената през 1929 г. Читалищна кооперация. Ръководството ѝ си поставя за цел да издаде най-ценните творби в областта на науката, литературата и изкуството – наши и чужди, като ги предложи на читалищата на крайно ниска цена и така да подобри състава на фондовете им.

В края на 1936 г. кооперацията предприема издаването и на специална библиотека „Българско народно читалище“. Уредниците ѝ, сред които е и той, си поставят за задача да отпечатат съчиненията на големите български писатели – от Паисий до съвременните, на крайно достъпни цени. Библиотеката е форма за подкрепа и на българските писатели, много от които не са осигурени материално.

Въпреки че цялостната дейност на кооперацията не дава онези резултати, към които се стреми Хлеббаров,

чрез нея той полага усилия да компенсира липсата на библиотечен колектор в България, чиито цели и задачи познава от опита на развитите страни.

Даренията според него са твърде несигурен източник за комплектуване на фондовете на читалищните библиотеки, защото често нямат необходимата художествена и научна стойност, а са случайни и безсистемни.

Хлеббаров пръв у нас развива идеята за стойностен книгообмен с ненужните дубликати между читалищните библиотеки. В книгообмена с издания от минали години не само вижда възможност за докомплектуване, но и търси рационална форма да се активизират част от пасивните фондове на библиотеките. Знаейки, че издания, които за една библиотека са ненужни, са необходими за друга, той предлага и конкретно организационно решение: да се създаде „специално бюро при съюза“, където да се изпращат дубликатите, срещу които ще се получават други книги на същата стойност. Предлага да се създаде и МЗС, която позволява да се заемат книги между библиотеките с цел „едно градско читалище, което има много и ценни книги да може да заеме на друго, което е бедно“ (35), като по този начин се подпомага и улеснява работата по обслужване на читателите.

Поставяйки въпросите не само за икономично, но и за профилирано комплектуване, Хлеббаров иска всяко читалище да набавя само действително нужните мукниги, а „много скъпите“ и „строго специалните“ да се заемат от други, по-богати градски читалища. Той засяга и важни въпроси, свързани с координацията на комплектуването между библиотеките, ратувайки за известна съгласуваност между тях при набавянето на книги и замисля използването на фондовете им да стане достъпно за всички желаещи ползватели.

Средство за осъществяване на идеята си за МЗС Хлеббаров вижда в създаването на своден „централен каталог“, отразяващ фондовете на всички читалищни библиотеки. Макар и очертана бегло, идеята му за използване на сводни каталози в работата на библиотеките се среща за пръв път в професионалната ни литература. Тя обаче не се развива, тъй като в страната липсват предпоставки за създаването им. Тези негови предложения показват, че той разбира, че времето на изолираните и независими библиотеки, разчитащи само на своите фондове, е отминало и предлага форми, чрез които съвкупният фонд на всички читалища да се използва по-активно. Идеите му, очевидно заимствани от библио-

течната теория на Европа и САЩ, колкото и модерни да са за началото на века, не се реализират практически, защото са подходящи за страни с развито библиотечно дело, от което България се оказва далече.

В своите статии Хлебаров разсъждава над комплекс от проблеми, свързани с фондовете на читалищните библиотеки, като: богати ли са българските читалища с книги и добри ли са те; как се използват наличните фондове от населението; кой и колко чете в България. На всички въпроси той отговаря отрицателно. България е бедна на книги, а разпространението им е лошо и неправилно. Много от библиотеките имат малки книжни фондове, а хубавите книги в тях са рядкост. Броят на читателите е малък, а особено малко четат жените и селяните. През тези години малко чете дори българската интелигенция.

Потвърждение на мнението на Хлебаров се среща и в статията на В. Орозов „Читалищните и публичните библиотеки у нас и в чужбина“, наситена със статистически данни за скромния обем на фондовете им и тяхната ниска обръщаемост, за неудовлетворителната средна годишна читаемост на читател и на жител, за минималните средства, предоставяни от държавата за нови издания.

Според Орозов през 1934 г. в страната ни е имало 2801 читалища, от които действащи са 2068, но само членуващите във ВЧС 1684, които имат общо 109 587 члена, са представили исканите статистически данни. Съвкупният им библиотечен фонд възлиза на 1 467 326 т., като през същата година те са придобили 336 014 т., от които 45 % са художествена литература.

През 1934 г. от тези 1684 читалищни библиотеки само 45 са имали фонд над 3000 т., около 89 са с фонд от 1500 до 3000 т. и около 400 – от 500 до 1500 т. Останалите 1150 имат фонд под 500 тома. Най-голямата и най-добре уредената читалищна библиотека от началото на ХХ век, която запазва позицията си до края на изследвания период, е на читалище „Съгласие“ в Плевен, притежаваща над 30 000 т.

През 1934 г. същите читалища са раздали за домашно четене 763 212 т., което показва, че обръщаемостта на съвкупния им фонд е 0,52, а книгоосигуреността на жител е едва 0,25 т. Средната годишна читаемост на реален читател се движи около 7 т., а на жител – 1,25 т.

Изразходваните средства за книги на жител в страната са под 2 лв. за година. Колко нищожни са сумите, с които разполагат читалищните библиотеки за нови книги,

може да се прецени, като се има предвид, че през тези години една платнена подвързия струва между 20 и 50 лв., а кожената от 50 до 80 лв. От приведените от Орозов сравнителни статистически данни (36) се вижда, че и по този показател страната ни е на последно място в Европа.

Като слабо развита селска страна е естествен преобладаващият брой на селските читалища, които по това време са 2700, но състоянието на фондовете им е още по-критично. Те разполагат средно с по около 500 т. В някои от основаните след 1927 г. фондът не надхвърля и стотина тома. През 1935 г. читалище „Съзнание“ в с. Дъскотна има 79 т., „Пробуда“ в с. Мъглиж – 81 т., „Хр. Ботев“ в с. Баня – 79 т., а като тях са и доста други, за които в ВЧС полага грижи „да станат истински източници на знанието. Да разбогатееят с книги и то ценни“ (37). Главно за тези библиотеки мисли ръководството на ВЧС, когато поставя началото на библиотека „Българско народно читалище“.

Тревожно е състоянието и на фондовете на учителските и ученическите библиотеки в страната. В публикувания „Доклад до г-н министра на народното просвещение от Учебния комитет за състоянието на основните народни и частни училища в България през учебната 1927–1928 г.“ (38), са изнесени печални факти. От съществуващите в страната 1335 прогимназии учителски библиотеки има в 883 от тях, чиито общ фонд е 170 000 т. Средно на библиотека се падат по-малко от 180 т., като годишно в тях постъпват по 6 нови главия.

Не по-добра е ситуацията и в ученическите библиотеки. От 1335 прогимназии само 719 имат библиотеки и в почти 50 % от тях те липсват. Средно в тях има по 97 т., а новите книги, получени през годината, са средно 13. Преобладаващата част от наличните книги са официалните издания на МНП, а другите са стари и изхабени „вследствие дългото им употребление“ и те не изпълняват своето предназначение, но по-неприятното е, че тази тенденция се запазва.

В доклада си за следващата година Учебният комитет към МНП, като изтъква, че Великотърновски окръг, отличаващ се с по-висока култура и традиции, заема „първо място по количеството на книгите и в учителските, и в ученическите библиотеки (39), отбелязва, че тези в първоначалните училища разполагат средно с по 52 книги. Заключение е, че въпреки уредените читални към част от ученическите библиотеки „те не могат да играят онази роля, която им се възлага“ (40).

Поради тази причина към решаване на проблемите на детските и училищните библиотеки насочват вниманието си някои детски писатели и учители библиотекари като Моско Москов, Ценко Цветанов, Асен Разцветников, Калина Малина, Маргарита Димчевска и др., които в публикациите си в разглежданата тематична област разработват проблеми на детското четене, детската книга, комплектуването и организацията на детските и ученическите библиотеки, с които оставят диря в българското библиотекознание.

Една от ранните прояви на лясковския учител и книжовник Моско Москов, регистрираща интересите му към проблемите на четенето, е неговият превод от руски език на ръководството на английския педагог Ч. Ричардсън „Как трябва да четем книги, за да може прочетеното да ни ползва?“ (41). В предговора си към изданието Москов дава ценни съвети и препоръки на младите читатели, както и някои напътствия за комплектуването на училищните библиотеки. За да се предпазят младите от четене на „разните литературни плевели“ (42), предлага да се издава специално списание „Библиограф“ или „Книгопис“, което внимателно да следи всичко, „което се явява в литературата ни и да отбелязва онова, което заслужава да бъде прочетено“ (43).

Пръв директор на Великотърновската библиотека (44), през 1923 г. Москов завършва и първия курс по библиотекознание, организиран от ЧС. Наученото там споделя в отпечатаното през същата година кратко „Упътване за уредба на училищна или читалищна библиотека“ (45), в което дава синтезирани знания за инвентарирането, сигнирането, класифицирането и нареждането на библиотечните фондове, проявявайки се и като привърженик на идеята за методическа помощ на библиотеките.

В продължение на 60 години книжовникът М. Москов успява да събере значителна по обем (над 4000 т.) и изключително ценна по съдържание лична библиотека, в която много от книгите са издадени преди Освобождението (46). Притиснат от материални трудности през 1930 г., той предлага на МНП да я откупи, но поради финансови причини получава отказ. През 1931 г. чрез посредничеството на българиста Леон Болийо (47) тя е купена за Националното училище за живи източни езици (48) към Парижкия университет. За Франция заминават стотици издания на първите

български печатни книги, вестници и списания, както и много издания от първите десетилетия на Възраждането. И до днес колекцията на М. Москов е най-ценната българистична сбирка във Франция, в която се намират и доста редки, и ценни книги, липсващи в България.

Сред по-младото поколение изследователи на детската книга и училищните библиотеки през този период се откроява името на Ценко Цветанов – детски писател, библиограф и библиотековед. Своите възгледи като педагог оформя под влияние на религиозно-нравственото учение на Л. Н. Толстой, а библиотековедските си схващания изгражда под въздействието на Л. Б. Хавкина, чиито идеи проникват у нас още в началото на първото десетилетие на ХХ век и са познати на редица читалищни и библиотечни работници.

През 1926 г. Ц. Цветанов, едва 22-годишен, завършва библиотекарски курс, който му дава възможност да общува със Стоян Аргиров, а библиотекознанието остава една от областите, към която запазва своето любовитство до края на живота си. Един от документите, свидетелстващ за ранния интерес на Ц. Цветанов към библиотекознанието, е запазеният в архива му негов превод от 1927 г. на книгата „Нюйоркската публична библиотека“ (49), чийто автор е Хавкина.

Вероятно преводът е правен с цел издаване, тъй като на първия ред е записано: Библиотека „Читалищно дело“. Известно е, че ВЧС е имал намерение да издава такава библиотека, но идеите му за нея остават несъществени, въпреки че интересът на българските библиотекари към нейните публикации през тези години е повишен. През 1928 г. у нас е преведено и издадено нейното „Ръководство за малките и средните библиотеки“ (50), което е единственият чуждестранен труд, използван от библиотекарите, стремящи се да поставят върху научни основи практическата дейност в библиотеките ни. Последовател на американската библиотечна школа и на Мелвил Дюи, с когото е общувала лично, Хавкина се обявява против ръководната роля на партията в съветското библиотечно строителство. В преведената от Ц. Цветанов книга тя отделя подчертано внимание и на интересната работа на детския отдел на световноизвестната Нюйоркска публична библиотека. Няма съмнение, че собствените си възгледи за работата на детските библиотеки и обслужването на децата Ц. Цветанов изгражда под нейно влияние. Безспорното й въздействие се усеща силно в книгата му „Детски

библиотеки. Устройство, методи и значение“ от 1929 г. (51), в която той утвърждава преди всичко постиженията на детските библиотеки в САЩ и Англия, като отделя специално внимание на Нюйоркската публична библиотека, а посочената библиография в края на труда му включва само руски източници, от които четири са нейни. Превода на книгата на Л. Б. Хавкина, макар и останал неиздаден, приемам и като етап от предварителната подготовка на Ц. Цветанов за написването на собствената му книга.

Въпросите за значението на книгите за възпитанието и развитието на децата – как да четат, какво да четат, как да си избират книги, за създаването на навици за четене привличат трайно вниманието на учителя, педагога и библиотековеда Цветанов. В архива му са запазени и много ръкописи, посветени на тази проблематика, която и днес – във времето на компютрите – е не по-малко актуална.

Убеден, че възпитанието и изграждането на трайни навици за системно четене са дълги процеси, които започват от семейството и се продължават от учителя, училището и библиотеките, той поставя пред учителите (52) и библиотечните работници задачата да приобщават децата към книгата от най-ранна възраст. На тази тема, която разработва в продължение на 30 години, той посвещава поредица от статии (53) и няколко книги.

Какво да се направи, за да стигне полезното четиво до подрастващите в момент, в който у нас детската книга се използва слабо и безсистемно и от училищните, и от читалищните библиотеки? Отговор на въпроса се опитва да даде както в статията си „Детски библиотеки“ от 1928 г. (54), така и в книгата си от 1929 г. „Детски библиотеки. Устройство, методи и значение“ (55) с уводни думи от Стоян Аргиров и предговор от Ячо Хлебаров, които споделят и изцяло подкрепят възгледите на Ценко Цветанов. В нея изяснява ролята им в страни с развито библиотечно дело, като посочва разнообразните форми и средства, използвани в САЩ и Англия за оказване на полезно влияние върху нравственото и интелектуалното развитие на децата чрез книгата. Като човек, който не само ги обича и разбира, но и познава техните психични особености, поставя високи изисквания към книгите за деца и настоява грижите за детското четене и полезното детско четиво да заемат съществено място в дейността както на читалищните и училищните библиотеки, така и на учителите.

В статията си „Учителят и детската книга“ той сочи, че „учителят е, който научава децата да четат и пръв им открива богатството на книгите. Учителят е, който пръв, след букварчето, дава в ръцете на детето и първата детска книжка, обикновено някое списание. Колкото и завидна да е неговата работа в това отношение, толкова е и отговорна. Първата книжка, попаднала в ръцете на детето, може да събуди в него любов към книгата и четенето за през целия му живот, както може и да го отвори от книгите завинаги“ (56).

За да помогне на педагозите, работещи и като библиотекари, през 1934 г. Цветанов публикува „Училищни и детски библиотеки. Помагало за учители“ (57), в което не само изяснява ролята на детската книга в живота на детето, но и прави нерадостна характеристика на състоянието на училищните библиотеки по това време, което е толкова лошо, „че за тяхното съществуване едва може да се говори“ (58). Нещо повече: „детските библиотеки при нашите училища са мъртви, както са мъртви и учителските библиотеки“ (59). Причината за това той вижда преди всичко в мизерния състав на фонда им и в липсата на разбиране за значението на детското четене. За него потребността, „която налага час по-скоро да се организира истински детски ученически библиотеки“ (60), е неотложна.

Това помагало, написано от тридесетгодишния Ценко Цветанов, отразява солидните му познания в сферата на всички библиотечни процеси, свързани с набавянето и инвентарирането на фонда, с неговото класифициране, сигниране, нареждане и използване. Интерес представлява и каталогът – образец за малка училищна библиотека, включващ описанията на 217 детски книги, придружени с анотации и указания за възрастта на децата, за които те са подходящи. Подборът е на вещ познавач на детската литература (българска и чуждестранна) и включва действително най-добрите детски четива, издадени у нас през тези години.

Ценко Цветанов поставя и въпроса за необходимостта от специално подготвен библиотечен персонал – „библиотекар-педагог“, който да има солидни знания по детска литература, да обича децата, да познава спецификата и особеностите на различните възрасти, да проявява педагогически такт.

Успял да изгради цялостна и модерна концепция за функциите и комплектуването на училищните библиотеки в средата на 30-те години, той се оказва най-под-

готвеният теоретик в България в тази област на библиотекознанието.

По-късно Цветанов разработва и чисто теоретични проблеми на комплектуването на детския фонд, като акцентира върху съдържателните му аспекти (61). Темата за детските и училищните библиотеки заема доминиращо място в кръга от библиотековедски проблеми, които той разработва с вещината на педагог, изпълнен с грижа за утрешния ден на децата, които винаги са били голямата надежда на всяка нация.

В архива му са запазени и много ръкописи на записки по проблемите на детската литература, подробни бележки за голям кръг значими детски писатели, за библиотечната работа с децата, които също свидетелстват за трайните му интереси в тази област.

Един от най-близките му приятели е детският писател и библиотекар Асен Разцветников, който през 1931 г. също завършва библиотекарските курсове, организирани от ВЧС, и веднага постъпва на работа като учител по немски език в Трета софийска образцова мъжка гимназия. Като съвместява длъжностите на учител и библиотекар, полага значителни усилия за уреждането на библиотеката при гимназията. За да сподели опита си, той пише статията „Техника на ученическите библиотеки“, която по същество е методика за тяхната уредба и отразява някои нововъведения, направени от Разцветников.

Безпокойството си от състоянието на фондовете на училищните библиотеки изразяват и учителите библиотекари Еню Николов и Калина Малина.

Като установява, че училищните библиотеки „са победни дори от обществените“ и фондът им не съдържа „почти нищо ново и ценно“, особено при ограничените средства след войните, и „хубавата книга остава чужда за грамадното мнозинство от учениците“ (62), Николов предлага да се създадат библиотеки към всеки клас, които според него имат известни предимства.

Същата теза застъпва и Калина Малина. Тя сочи организирането на класни библиотеки като възможен изход от положението, при което книгите в училищните библиотеки стоят „непобутвани и потънали в прах“ (63) с години.

И двамата отбелязват, че би било добре учениците да имат малки лични библиотеки „от най-отбрани творби“, но сами съзнават, че при трудните условия, в които те живеят, това е невъзможно.

Като не споделя идеите на Е. Николов и Калина Малина, Ц. Цветанов се обявява против създаването на класни библиотеки, които водят към крайно „раздробление“ на фонда им и нерационалното му използване (64). Според неговото мнение е по-рационално по модела на западната практика към всяка публична библиотека да се създаде специален детски отдел. В него учениците да бъдат обслужвани от библиотекар педагог, който да насочва всяко дете към книги „съобразно неговото развитие и наклонности“, и то така, че по никакъв начин да не се засегне свободата и независимостта на детето, които американците извънредно много ценят (65).

Подчертана загриженост към състоянието на училищните библиотеки проявява и Маргарита Димчевска, която от 1927 до 1934 г. работи в МНП и отговаря за тях. Вижданията си за съвременното им положение и тяхното бъдеще тя отразява в специален доклад до министъра на народното просвещение Никола Найденов (66). Във връзка с предстоящите изменения в „Закона за народното просвещение“ настоява те да намерят място в него, изтъквайки значимостта им като „мощни фактори за правилното умствено развитие на ученика, за изграждането на идеалите на бъдещите български граждани и за моралното повдигане на нашата младеж“ (67). Затова се стреми да покаже модели на добре работещи училищни библиотеки в чужбина. Представяйки международния опит у нас, тя търси възможности за тяхното перспективно развитие и в България. За подобряване работата на училищните, читалищните и народните библиотеки предлага към МНП да се създаде длъжността „началник на библиотеките“ (68), който да насочва развитието им и да следи за по-разумното изразходване на средствата, отпускани от държавата за тях. За нея училищните библиотеки са първата крачка по пътя към грамотността на децата.

Идеите си за създаване и у нас на система от детски библиотеки, които да бъдат в основата на библиотечната дейност, техните цели и задачи М. Димчевска развива в статията си „Детските библиотеки в чужбина“ (69), препечатана от сп. „Читалище“ (1930) и във в. „Известия на Габровската народна библиотека „Априлов-Паулаузов““. (Вж. 3.5).

Като библиотековед педагог, в статията си „Майката, книгата и детето“ (70) тя утвърждава тяхната роля във формирането и развитието на културата на личността

на бъдещето. Във възможностите на майката да влияе при избора на полезно четиво за децата си. Като се съобразява с техния темперамент, индивидуални и възрастови особености, тя вижда потенциал за събуждане на интереси към четенето и стремеж към създаване на навици за системна работа с книгата. Като педагог изяснява и въздействието на положителните герои върху детската психика, които чрез поведението и постъпките си възпитават у децата добродетели и общочовешки ценности. Авторката не пропуска да напомни, че книгите въздействат силно върху психиката на децата не само със своето съдържание, но и с външния си вид – „хартията, печата, илюстрациите, подвързията“ (71). Може би затова тя се заема да организира за пръв път в България седмица на книгата (1929–1932), която по-късно става традиция.

Във времето, през което Ценко Цветанов разработва теоретично проблемите на комплектуването на училищните библиотеки, Тодор Боров насочва вниманието си към фондовете на народните библиотеки, които в началото на 30-те години се утвърждават сред важните културни институции за страната.

Безспорен принос за решаването на тези въпроси има и цялостната училищна, просветна и културна политика на правителството на БЗНС през периода 1919–1923 г., което прави и редица демократични реформи в обществените и стопанския живот на страната въпреки кризата, настъпила след Първата световна война. Независимо от сериозните финансови и стопански затруднения, правителството на БЗНС, което е заинтересовано от повишаването на културното равнище на нацията, проявява изключително внимание и към проблемите на библиотеките. За краткия период на своето управление то успява да подготви и приеме няколко важни за библиотеките в страната закони.

Особена значимост за комплектуването на фондовете на народните библиотеки в София и Пловдив имат направените изменения и допълнения през 1920 г. в „Закона за задължителното депозиране на печатни и литографни произведения“ (72), с който депозитните екземпляри се увеличават на десет – 4 за народната библиотека в София, 3 за тази в Пловдив и 3 за ново-създаващата се народна библиотека в Търново. Измененията не засягат само броя на депозитните екземпляри. Законът дава и широки пълномощия на директора на Народната библиотека в София по отношение на не-

говото приложение, като предвижда и ефикасни наказателни санкции, в резултат на което депозитът се извършва по-редовно и води до по-значително увеличаване на книжовното богатство и на двете народни библиотеки. Значението на направените изменения в споменатия закон се вижда и от таблицата, която дава сведения за депозираните издания в Софийската народна библиотека преди и след Първата световна война (73).

Година	Книги	Списания	Вестници
1914	1151 т.	122 загл.	205 загл.
1920	2316 т.	188 загл.	247 загл.
1921	2900 т.	188 загл.	247 загл.

Разбира се, увеличението на фонда ѝ през последните две години се дължи и на нарасналата книжовна продукция в страната (за 1920–1516 заглавия; за 1921–1813 заглавия), но новият закон създава условия за по-бързото им и своевременно депозиране (74).

В продължение на седем години, в условията на постоянни войни и вътрешно и външно напрежение, при прекъснати и нередовни съобщения с Европа, библиотеката увеличава фонда си с 52 348 т.: от 102 339 т. през 1914 през 1921 г. той е вече 154 687 т.

По възходяща линия върви и увеличаването на фонда на Народната библиотека в Пловдив. Само през 1921 г. в него постъпват нови 5894 т., от които 4081 са по Закона за депозита. И в двете библиотеки се увеличава и броят на раздадените книги, и на читателите. Ръководствата им редовно публикуват отчети, доказващи видимите тенденции към превръщането им и в средища за научни изследвания. В годините от 1920 до 1923 са публикувани описите на ръкописните им сбирки, направени от проф. Б. Цонев, и описа на българските печатни книги, съставен от В. Погорелов (75). Отпечатани с подкрепата на земеделското правителство, те за дълги години остават едни от значителните паметници на българската книжнина.

Правителството на БЗНС увеличава значително и средствата в бюджета на Народната библиотека по параграфа за закупуване на книги. От 15 000 лв. до 1919 г., през 1920 те нарастват на 200 000, а през следващата 1921 г. – на 400 000 лв. Това дава основание на Стоян Омарчевски да впише в отчета си пред

Народното събрание за 1921 г. следното: „Днес тя [библиотеката – б.м., М. М.], с гордост може да се каже, че се е измъкнала от стадия на вцепенението, за да се прояви като културен институт със значение не само за българската наука, но и за науката изобщо.“ (76) Щедро отпуснатите средства за набавяне на книги дават основание на директора на Народната библиотека Стилиян Чилингиров да прогнозира, че ако фондът ѝ нараства средно годишно с 20 000 тома, след 10–15 години книжовното ѝ богатство ще достигне 500 000 т. Прогнозите му обаче не се сбъдват. Разразилата се остра стопанска криза в Европа не подминава и България. Рязко се съкращават бюджетните разходи в сферата на науката, образованието и културата и преди всичко за библиотеките.

Пътища за решаване на редица въпроси на комплектуването на фондовете на Народната, Университетската и Академичната ни библиотека в условията на стопанската криза търси Тодор Боров – редактор на сп. „Българска книга“ (1930), целящо да проправя пътя на значителната българска книга“ (77). Въпреки че тогава в страната няма условия за издаване на библиографско списание, Боров успява да привлече за сътрудници най-авторитетните специалисти от областта на библиографията, библиотекознанието, книгознанието и литературознанието, благодарение на което изданието се списва с висок професионализъм, но поради кризата то оцелява едва една година и печатането му спира.

В някои от статиите си от края на 20-те и през 30-те години на отминалия век Боров разглежда широк кръг проблеми от областта на библиотечните фондове на научните библиотеки, показващи склонността му към критично мислене, обобщения и радикални изводи. В тях той поставя стратегически въпроси на националната библиотечна политика, като ги пречупва през призмата на постигнатото в някои западни страни, чийто опит добре познава. Голямата си ерудиция и широките си библиотековедски възгледи, формирани в Германия под влияние на едни от най-ярките представители на немската школа, Боров отразява и в статията си „Съвременни задачи на българските библиотеки“ (78), в която прави задълбочен критичен анализ на състоянието на фондовете и неправилната политика на комплектуването в трите големи научни библиотеки в столицата. В нея дава поредица от модерни и рационални идеи, чрез чието осъществяване те биха могли не само по-без-

болезнено да преодолеят кризисната ситуация, но и да подобрят състава на фондовете си. Една от възможностите за превъзможването на „мизерията на най-важните библиотечни институции“ той вижда в незабавното организиране на разумна „замяна“ както със собствените им издания, така и с натрупаните и необработени дубликати и трипликати (над 40 000 т. само в Народната библиотека). Настоятелно иска да се изработят каталози на дубликатите и за полезната им размяна да се създадат директни връзки с чуждестранни библиотеки или да се използват отдавна създадените за целта западни фирми. Боров предлага международният книгообмен с нови издания, дубликати от депозита и дарения да се централизира и „се ръководи от едно място“ с цел той да бъде максимално полезен на библиотеките. Идеята му е да се създаде възможност у нас да се получават по-голям брой чуждестранни заглавия, а не отново да се набавят скъпи дубликати и трипликати.

За да улесни българските библиотеки при създаването на работещи международни книгообменни връзки, Тодор Боров ги насочва към пълните текстове на специалните резолюции, приети от делегатите на Първия световен конгрес по библиотекарство и библиография (15–30 юни 1929 г., Рим – Венеция), които публикува в „Българска книга“ (79). Превежда ги веднага от немския печат, който следи постоянно, за да е информиран за новостите в европейското библиотекознание и за тенденциите на развитие в световните библиотеки.

За рационалното използване на фондовете той настоява да се изградят системи както за вътрешен книгообмен, така и за междубиблиотечно заемане, за да могат книгите на софийските библиотеки да бъдат достъпни за читателите от цялата страна и обратно.

Обявява се против безразборното приемане от библиотеките на всякакви нестойностни дарения, като съветва те „да се пробират“. Възражава и срещу неразумно големия брой депозитни екземпляри, с които обемите на фондовете нарастват ненужно и библиотеките се задръстват главно с „дребни брошурки“ с ниско качество на съдържанието, чиято обработка, подвързване и съхранение имат твърде висока цена. Тук Боров поставя за пръв път в теоретичната ни литература въпроса за извеждането от състава на фондовете на литературата, която никой и никога не търси, определяйки я като „мъртва литература“. Виждането му за комплектуването като двустранен процес, включващ

както постъпления, така и отчисления, чрез които се регулира съставът му, е ново за българската наука за „книжовния имот“. В своята статия той въвежда и употребата на модерни библиотековедски понятия от сферата на фондовете като: колекция, международен книгообмен, дубликати, трипликати, *opera incompleta*, *opera continuada*, с които обогатява терминологично българската теория за изграждането на библиотечните фондове. Тук доразвива вече утвърдените принципи за икономично и рационално комплектуване, защитавайки ги и със сериозна финансова аргументация.

Концепциите си за необходимостта от качествен, а не само количествен състав на библиотечните фондове излага в „Книги и библиотеки“ (80). Познавайки тенденциите в световното книгопечатане, чиято продукция е около 1000 книги на ден, Боров критично отбелязва, че голяма част от тях са „скъдоумни продукти“, които нямат място в библиотеките поради това, че те не са нищо повече от „книжен талаш“. Ситуацията в България също не е по-различна. От произвежданите годишно около 2500 „книги и книжлета“ значителен дял заемат безполезни „книгоподобни продукти“, чието място е извън библиотеките, които и без друго се задушават от „малоценна литература“, която не се търси и не се чете. Затова Боров се обявява против неправилното определяне на ценността на фонда на отделната библиотека от фалшиви количествени показатели, зад които се крият голям процент некачествени книги. За него задачата на истинската библиотека се състои в това, „не толкова да събира, колкото да избира“ действително ценните книги, които да предлага на своите читатели.

Така той утвърждава подбора като целенасочена дейност, чийто смисъл се изразява във вземане на решение да се включват в състава на фонда действително стойностни книги. Боров определя като мерило за качествения състав не количествените показатели за обема му, а тези за неговото активно използване от читателите, което формулира така: „Не голямото количество, пък ако ще би и мъртви книги в една библиотека трябва да бъдат нейната гордост, а силното използване на книжовния имот, голямото движение на книгите, изчитането им до последна възможност“ (81). Боров утвърждава по-високите стойности на обръщаемостта на фонда и читателността като реални показатели за неговата обективна ценност.

В научната разработка на теоретични въпроси на фондовете приноси има и д-р Павел Орешков – известен книговед, статистик (82), библиотекар и библиограф, който върху основата на собствения си опит и на немски публикации изяснява проблеми, отнасящи се до тяхното съхраняване и опазване.

За него грижливото съхраняване и опазване на фонда са не по-малко важни от неговата регистрация, обработка и нареждане, тъй като взетите мерки за физическото му оцеляване гарантират неговото дългосрочно използване от читателите. Орешков изяснява с педантична прецизност не само операциите по подпечатването и регистрирането на фонда, които изпълняват и защитно-опазващи функции, но и необходимостта от грижи за подвързването на документите. Дава знания за деветте вида възможни подвързии, като отбелязва техните и силни, и слаби места. Като изтъква значението на проверката на фонда за неговото опазване, препоръчва тя да се извършва по „топографически“ каталог. Орешков изяснява и изискванията към санитарно-хигиенния режим в библиотечните помещения, химичните средства за дезинфекция на книгите, както и мерките, които трябва да бъдат взети за предпазването им от наводнения и пожари. Препоръчва особено ценните и редки сбирки от книги „да се съхраняват в солидни железни каси“, а целият „книжен имот“ да бъде застрахован (83).

Единствена по своето съдържание в българското библиотекознание остава студията му „Поуки от наводнението на Университетската библиотека в София през януарий 1938 год.“ (84). Тя представлява обстойно разследване, целящо да изясни действителните причини, довели до бедствието, при което са унищожени 9000 тома – значителна част от „книжовния имот“ на библиотеката, набавян с години. Студията съдържа и цялостен комплекс от предохранителни мерки и отговорности на персонала, насочени към правилното опазване на библиотечното имущество.

Интересни са и идеите в областта на комплектуването на библиотечните фондове, които Ст. Аргиров развива в доклада си, изнесен по време на участието му във Втория международен конгрес на библиотекарите и библиографите, състоял се от 20 до 30.V.1935 г. в Мадрид с финансовата помощ на фондациите „Рокфелер“ и „Карнеги“, от които в архива му е запазена почти цялата документация.

Аргиров е поканен на конгреса от генералния директор на Пруската държавна библиотека в Берлин д-р А. Крюс, вицепрезидент на Международната федерация и председател на секцията „Сътрудничество и взаимна помощ между библиотеките“. Аргиров получава и покана за участие, подписана от д-р У. У. Бишъп (85) – библиотекар в Университетската библиотека в Мичиган, който по това време е президент на Международната асоциация на библиотеките, и от д-р Т. Ернандо – президент на испанския организационен комитет. В конгреса вземат участие над 260 делегата от 35 страни от Европа, САЩ и Азия, които представляват 33 национални съюза на библиотекарите, членуващи в Международната федерация. Най-многобройна е групата от страната домакин Испания – 171 човека, след нея са Франция – 54, САЩ – 40, Италия – 31, Швеция – 13, Германия и Великобритания по 12. От славянските страни присъстват 14 делегата: 5 от Полша, 5 от Чехия, 2 от Русия и 1 от България.

Конгресът гласува и редица резолюции, насочени към решаването на поредица от въпроси в областта на международното заемане на книги. Сред тях са и отнасящите се до вземането на предпазни мерки, които гарантират сигурността на изпращаните книги, за намаляването на пощенските разходи, за освобождаването от митниците, за осъществяване на заемането директно между библиотеките, а не чрез посредничеството на централни бюра, за разширяването на обектите на заемане, като се включат и университетски издания, и др. Осъществяването им предполага и установяване на по-добри контакти между библиотеките на страните, членуващи в ИФЛА, чрез които те заедно ще могат да преодолеят редица пречки, спъващи международното им сътрудничество в областта на книгообмена и заемането на книги за временно ползване.

За това, че Вторият международен библиотечен и библиографски конгрес се провежда в атмосфера на нарастващо международно напрежение, свидетелства фактът, че сред множеството обсъждани въпроси се разглежда и този за спасяването на особено ценни книги и ръкописи от библиотечните фондове по време на война.

Само след една година този проблем за страната организатор престава да бъде предимно теоретичен. През юли 1936г. в Испания започва гражданска война с

всички трагични последици за испанската култура и за испанските библиотеки.

По време на конгреса С. Аргиров е помолен от секцията „Библиотеки за народа“, ръководена от С. Милам – секретар на Американската библиотечна асоциация, да изнесе доклад върху българските читалища. В тази секция се разискват множество въпроси на общообразователните библиотеки, свързани с финансовата им подкрепа от правителствата, поради значимостта им за осъществяване на просветните и културните цели, стоящи пред тях – както в градовете, така и в селата. Дискутира се върху необходимостта да се създават войнишки и параходни библиотеки за моряците от търговската флота, както и библиотеки в болниците и затворите, и върху усъвършенстването на подготовката на библиотекарите за тях. Няма съмнение, че написването на втория доклад не е затруднило С. Аргиров не само защото той отлично познава тяхното минало, цели и задачи, но и защото като председател на ВЧС (1923–1927) знае тяхното съвременно състояние, постижения, проблеми и нормативна уредба. В доклада си разкрива ролята на българските читалища от създаването им до момента за културното и духовното израстване на българите; изяснява техния специфичен характер, отличаващ ги от западноевропейските публични библиотеки; говори за средствата, които им се отпускат от държавата, осигурени със Закона за читалищата от 1927 г., за чието създаване и прокарване през Народното събрание сам има съществени приноси.

Поради факта, че по това време в България не е създаден съюз на библиотекарите, българският представител с конгресна карта № 81 не е включен в организационния комитет.

Във форума участват личности със световен авторитет в областта на библиотекознанието и библиографията, ръководители на водещи национални библиотеки от Европа и САЩ, директори на университетските библиотеки в Париж, Мадрид, Прага, Болоня, Лима, Бон, Хелзинки, Принстън, както и преподаватели в библиотечни училища и други, с които С. Аргиров има възможност да общува и да обсъжда професионални проблеми, полезни за бъдещото развитие на библиотеките в света.

Конгресът провежда работата си в седем секции, а Стоян Аргиров участва в заседанията на секцията „Сътрудничество и взаимна помощ между библиоте-

ките“, в която са и такива известни специалисти като М. Артигас – директор на Националната библиотека в Мадрид, Ж. Бабелон от Националната библиотека в Париж (по същото време президент на Асоциацията на френските библиотекарите, създадена през 1906 г. от Евгени Морел), Ч. Болийо от Университетската библиотека в Париж, Ж. Дантас – генерален директор на Библиотеката и архива в Португалия, Е. де Гролие – секретар на Бюрото за библиография на Франция и на френското списание „Revue du livre et des bibliothèques“, А. Есдаил – секретар на Британския музей, библиографката Л. Н. Малкес от Университетската библиотека в Париж, д-р Е. Ричардсън – консултант на Библиотеката на Конгреса във Вашингтон, както и редица други учени, които обсъждат трудни въпроси, свързани с дейността на университетските и националните библиотеки и търсят общи пътища за тяхното решение, споделяйки и своя опит.

Стоян Аргиров участва в работата на конгреса с два доклада, едно съобщение и едно изказване. Първият доклад, заявен предварително от София, влиза в официалната програма на секцията и е на тема: „Голямото поскъпване на чуждестранната литература в страните с ограничени девизи“ (86), прочетен на немски език.

В него Аргиров споделя за добрите възможности на българските научни библиотеки преди войната, когато те са могли да си набавят необходимата им чуждестранна литература директно от Лайпциг, Берлин, Париж и Лондон, и за трудната ситуация, създадена след 1929 г., когато положението започва рязко да се влошава поради сериозното намаляване на постъпленията от чуждестранна валута в Народната банка. Това е една от причините, поради която както българските библиотеки, така и тези от съседните ни страни спират своите преки връзки с чуждестранните книжари, които са улеснявали своите клиенти с по 10–15 % отстъпка от цената на книгите, с която са покривани и пощенските разноски. Въпреки че в София вече има френска и немска книжарница, се създават сериозни трудности, защото те не само че отказват отстъпката, но и искат значителни комисиони, стигащи за английските книги до 50–90 %, което не е в интерес както на чуждестранните издатели, така и на българските библиотеки. Така книжарите пречат на разпространението на книгите и на чуждестранната наука и култура в България и в другите балкански страни. Пледират за помощ при отстра-

няването на тези пречки, Аргиров предлага да се вземат две важни решения.

„1. Издателите да отпускат своите издания на книжарите в балканските страни под изричното условие, че те няма да продават техните книги на цена, по-висока от предвидената от самите тях.

2. За да се улесни прякото изписване на книги от странство от страна на библиотеки и научни институти, да се помолят респективните правителства на страните с ограничени чужди девизи да въздействат върху своите държавни банки да правят всички улеснения при отпускане на валута за книги и да се дава предимство при изплащането на сметките на книжарниците“ (87).

Очевидно е, че докладът отразява сериозната загриженост на Аргиров за доброто и навременно текущо комплектуване на научните библиотеки в България и славянските страни с чуждестранна литература, без която информационното осигуряване на научния потенциал в страната е невъзможно.

В обсъждането на резолюцията за книгообмен между библиотеките се включва и Ч. Болийо (88), пазител в Университетската библиотека в Париж, който предлага размяната на издания между университетите да се разшири и освен дисертации да се обменят и други научни университетски издания.

Аргиров смята, че предложението е „от значение за нашия университет, който не издава свои дисертации, но би могъл да ги получава от други университети срещу своя „Годишник“ и „Университетска библиотека“ (89), включваща трудове на авторитетни български учени.

В разговора си със С. Аргиров Ч. Болийо изразява готовност да му съдейства за създаване на книгообменни връзки с научни институции във Франция, с която до този момент България не е имала такива. За да се направи достъпно за френскоговорящия научен свят съдържанието на университетските годишници, С. Аргиров предлага Университетът да издаде на френски език аналитична библиография на статиите, публикувани в тях, и по този начин да се създадат условия за книгообменни връзки с водещи научни библиотеки във Франция (90). Във връзка с улесняването на комплектуването с чуждестранни книги конгресът предлага всяка страна в рамките на определени срокове да издава по примера на „Deutsch – ausband. Buchtausch“ в Берлин списъци на препоръчвани книги, необходими за набавяне от научните библиотеки в други страни. Смята се, че това

е особено необходимо да се прави от държавите, чиито езици са по-слабо разпространени. Запитан дали е възможно такива списъци да се издават и в България, Аргиров отговаря, че това е във възможностите на „нашата Народна библиотека, която „по закон получава всички издания, печатани в България, и е задължена да издава библиографски бюлетин“ (91).

Конгресът подчертава и необходимостта правилствата или националните библиотеки периодично да публикуват списъци на официалните издания, които в този период стават обект на активен международен книгообмен.

В секцията „Специални библиотеки“ С. Аргиров се среща с българиста проф. Енрико Дамиани (92) – директор на Библиотеката към Камарата на депутатите в Рим, който е не само добър познавач на българската култура, история и литература, но и искрен приятел на България, направил много за популяризирането на културата ѝ чрез преводи на творчеството на много български писатели в Италия.

По идея на директора на библиотеката „О. Красински“ във Варшава Мушковски славянските представители се събират в края на конгреса (извън програмата му) и разменят мисли за създаването на Съюз на славянските библиотекари с цел той да участва в международните конгреси и да прави предложения, полезни за славянските библиотеки. Участващите в срещата, в която не присъстват само руските представители, решават всяка страна да изработи собствен проект за целите и задачите на този съюз, който да бъде обсъден през лятото на 1936 г. във Варшава, по време на конгреса на Съюза на полските библиотекари.

Работата на конгреса е отворена към проблемите на всички видове и типове библиотеки в света, доказано е съпричастие към тях и са направени опити за решаването им, което е ясно и от приетите резолюции, запазени в архива на С. Аргиров. Те отразяват духа и идеите на конгреса и показват явен стремеж към търсене на полезни решения по пътя на международното професионално сътрудничество.

Конгресната програма предвижда също интересни и полезни екскурзии до исторически обекти, посещения на библиотеки в културни центрове като Мадрид, Барселона, Толедо, Саламанка и Севиля, както и на изложби – на испанската книга, на международни библиографии и на библиотечни мебели, които несъмнено

обогатяват и разширяват представите на участниците за историята и културата на Испания.

Участието на Стоян Аргиров в този конгрес е единствената му изява в международен форум и се осъществява година преди решението на Академичния съвет от 1 юли 1936 г. да го освободи от длъжност поради пределна възраст (93).

Скоро след това, на 9 август 1939 г. големият български учен, с право наричан „баща на българското библиотекознание“, умира и в негово лице то загубва най-ерудирания си представител, отдал на градежа на големите ни научни библиотеки, на теорията и практиката на библиотекознанието над четири десетилетия.

В края на изследвания тук период се появява и полезната статия на дългогодишния библиотекар в читалище „Развитие“ в Разград, назначен в края на 30-те години в Народната библиотека в София – Петър Иванов – „Библиотечна статистика и инвентариране“. Установил редица различия и куриози в изпращаните сведения от библиотеките на читалищата в Главната дирекция на статистиката, в които „много често посоченият брой на прочетените книги е по-малък от броя на читателите“ (94), което е практически невъзможно, той се заема да изясни някои основни термини от областта на фондовете, чието непознаване рефлектира и върху качеството на официалната национална статистика.

С цел да се въведе единство и в инвентарирането, и в националната статистика, която „не може да строи данните си върху случайно избрани термини“ (95), Иванов дефинира от позициите на библиотекознанието редица понятия като: „книга“, „том“, „част“, „библиографска и библиотечна единица“, „екземпляр“, „дубликат“ и др., като изяснява и особеностите при регистрацията на многотомните съчинения, периодичните издания и „изкуствените“ сборници, често срещани в библиотеките през тези години.

Статията е израз на тенденцията към повишаване на изискванията, отнасящи се до водената в библиотеките отчетност както за посещаемостта на читателите и обема на фондовете, така и за тяхната читаемост и обръщаемост, които стават измерител за анализи на динамиката в използването им.

Анализираните в настоящата глава публикации, възгледи и факти дават възможност да се направят и някои изводи за зараждането и развитието на науката за

библиотечните фондове в българското библиотекознание, която изминава сложен и понякога противоречив път до утвърждаването си като частна библиотековедска дисциплина със собствена теория и предмет на изучаване.

Въпреки че през разглеждания период не се появява нито един самостоятелен труд в тази област на библиотекознанието, се оказва, че теорията за „книжовния имот“ е сравнително цялостно разработена главно в специални раздели от нормативни документи, в статии в специализирания професионален печат, както и в библиотековедски издания, третиращи по-широк кръг проблеми на библиотеките.

Българската наука за „книжовния имот“ се формира като резултат от познаването на добрите чуждестранни практики и натрупания собствен опит, както и под влияние на теорията, създадена от водещи представители на немската, руската и англо-американската школа, която се оказва приложима и в българските научни и общообразователни библиотеки.

Постепенно и у нас се утвърждава разбирането, че самоцелното и безсмислено трупане на какви да е книги в библиотеките не е необходимо и е безполезно. В противовес на тази неприемлива практика се изяснява понятието ценност на библиотечния фонд, което се определя не от обема му, а от качеството на подобрите книги. Водещо става разбирането за библиотечния фонд като добре подредена и правилно организирана съвкупност от носители на знания, поради което необходимостта от осмисляне на неговото нареждане става основна задача на всяка библиотека.

Налага се и разбирането, че са необходими диференциран подход към „набавката“ на фонда и съобразяване както със задачите на различните библиотеки, така и с интересите на читателите.

Утвърждават се и някои от основните принципи на комплектуването на фондовете, валидни и днес, като системност, икономичност и профилираност, съответстваща на специфичния социално-икономически характер на района, в който развива дейността си библиотеката, а също и обвързването му със социалния състав на читателите.

Библиотековедите, работили през първата половина на XX век, успешно решават и поредица от въпроси, свързани с потребността от библиографска поддръжка на комплектуването върху основата на биб-

лиографски източници и издателски каталози (наши и чуждестранни). Те изясняват и ролята на текущата и критичната библиография в този процес, както и необходимостта от консултация и със специалисти, налагащи се и от различията в състава на фондовете на научните и общообразователните библиотеки.

Постепенно се изгражда и цялостна система от възгледи, насочени към технологията на изграждане на фонда, изпълняващ базисна функция в библиотеката. Забелязва се и подчертан стремеж към задълбочаване на познанията и постигане на известна унификация на основните технологични процеси, отнасящи се до инвентарирането (изяснен е комплексът от функции, които то изпълнява), сигнирането, нареждането, опазването и проверката на „библиотечния имот“.

Значителна роля в утвърждаването на науката за фондовете изиграват и опитите да се изгражда нейният понятиен апарат и да се утвърждава научната ѝ терминология, която през изследвания период се развива успешно.

Важно е да се отбележи, че през този период се изяснява и съдържанието на понятието „управление на книжовния имот“ и се утвърждава разбирането за неговата сложност, произтичаща от включването в състава му на цикъл от логично свързани процеси, отнасящи се (според тогавашното схващане) до сигнирането, организацията на нареждането, опазването, „ревизията“ и „отписването“ (разбирай : проверката и отчисленията).

В резултат на споделен опит в професионалния печат се решават и проблемите със сигнирането и нареждането на фондовете, като в практиката на библиотеките по-активно се налага форматното и по-рядко – систематичното (предимно в читалищни библиотеки).

Принципно важно значение придобиват и въпросите за проверката (ревизията) на „книжовния имот“, която като важна част от системата за опазването му намира място и във всички библиотечни правилници. В тях се появяват специални раздели, в които е формулиран комплекс от мерки, гарантиращи съхранението и трайното опазване на книжовните богатства, кумулирани в библиотеките. Идеите за координирано комплектуване между библиотеките от различен тип и вид, за вътрешен и международен книгообмен, които изпреварват значително възможностите на библиотеките не дават очакваните резултати, но са показател за модерното и из-

преварващо времето си мислене на българските библиотекоеведи.

Така благодарение на усилията им, полагани в продължение на десетилетия, към средата на 40-те години на XX век учението за библиотечния фонд придобива цялостност и се оформя в самостоятелен добре разработен дял на частното библиотекознание, като теорията му намира практическо приложение в българските библиотеки.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. **Постаджян**, М. Книжовният фонд на Народната библиотека „Иван Вазов“: Формиране и развитие 1879–1944. С., 1984, с. 39.
2. **Йовчев**, Илия. Каталог на книгите в Областната библиотека и музей: Постъпили до 1-й януарий 1885 г. – Пловдив, 1885. 184 с.
3. **Колева**, Радка. Приноси на Пловдивската библиотека в българската наука (1879–1944). // *Библиотека*, 2004, № 5, 20–26.
4. **Постаджян**, М. Цит. съч., с. 36.
5. **Йорданов**, Велико. История на Народната библиотека в София: По случай 50-годишнината ѝ 1879–1929. С., 1930, с. 70.
6. Пак там, 168–169.
- 7-8. *Училищен преглед*, 1905, № 2, 270–271.
9. **Постаджян**, М. Цит. съч., 58–59.
10. *Държ. вестник*, № 41, 22 февр. 1897.
- 11-12. *Държ. вестник*, № 127, 18 юни 1898.
13. **Боров**, Тодор. Живот с книги 1942–1972. С., 1973, с. 16.
14. **Аргиров**, С. Ръководство за уреждане на народни, общински и частни библиотеки. – Пловдив, 1898, 107–121. 15-16. *Училищен преглед*, 1904, № 1, с. 33.
17. **Правилник** за библиотеката при Висшето училище. – София: Държ. печ., 1900. 43 с.
18. **Правилник** за Университетската библиотека. – София: печ. С. М. Стайков, 1917. 40 с.
- 19-20. Пак там, с. 10.
21. **Хлебаров**, Я. Кратко ръководство за описване, класиране и нареждане на книгите в публичните библиотеки. // *Книжовник*, 1910, № 1, 7–8; № 2-3, 51–55; № 4–5, 118–120.
22. **ЦДИА**, ф. 1324, оп. 1, а.е. 181, л. 81–82.
23. *Книжовник*, 1910, № 1, гръб на загл. с.
24. **Хлебаров**, Ячо. Нашите читалища. // *Читалище*, 1911, № 2–3, с. 50.
- 25–26. **Хлебаров**, Ячо. Коя библиотека е добре уредена. // *Читалище*, 1911, № 2–3, с. 78.
27. Шиали Ранганатан – виден индийски библиотековед и документалист, автор на широко известните в Европа пет закона на библиотекознанието и на фасетната класификация, организатор на библиотечното дело и на библиотечното образование в Индия. На него принадлежат над 800 публикации, сред които и 60 книги. Най-известните от тях са „Пет закона на библиотекознанието“ (1931), „Класификация с двуточие“ (1933), „Комплектуване на библиотеките с книги“ (1952) и редица други, публикувани на английски език.
28. **Герджиков**, Васил. Как се нареждат и означават (сигнират) книгите в библиотеките. // *Читалище*, 1914, № 7–9, 172–191.
29. **Хлебаров**, Ячо. Как трябва да бъдат уредени публичните библиотеки. // *Читалище*, 1911, № 4–5, с. 123.
30. **Григорьев**, Ю. Методологические проблемы советского библиотекознания. // *Уч. зап. Моск. гос. инст. культуры*, 1968, вып. 15, с. 69.
31. **Хлебаров**, Ячо. Читалищните библиотеки. // *Читалище*, 1936, № 5–6, с. 130.
32. **Хлебаров**, Ячо. Пред десетия конгрес на Читалищния съюз. // *Читалище*, 1928, № 3–4, с. 58.
33. **Хлебаров**, Ячо. Предстоящи задачи на Читалищния съюз. // *Читалище*, 1938, № 5–6, 120–132.
34. **Хлебаров**, Ячо. Да се създаде нормален каталог за нашите читалища. // *Читалище*, 1938, № 9–10, 257–259.
35. **Протоколи** на Учредителния конгрес на читалищата. // *Читалище*, 1911, № 4–5, с. 147.
36. **Орозов**, Владимир. Читалищните и публичните библиотеки у нас и в чужбина. // *Читалище*, 1936, № 5–6, 138–140.
37. **Хлебаров**, Я. Читалищните библиотеки. // *Читалище*, 1936, № 5–6, с. 131.
38. *Училищен преглед*, 1929, № 10, 190–192.
- 39-40. *Училищен преглед*, 1930, № 9, 258–259.
41. **Ричардсон**, Ч. Как трябва да четем книги, за да може прочетеното да ни ползва?; Прев. от рус. М. Москов. – Търново: книж. Е. поп Христов, 1899. 112 с. 42–43. Пак там, с. 2.
44. **Попйорданова**, Н. Първият директор на библиотеката. // *Библиотекар*, 1989, №1, с. 15-22.
45. **Москов**, Моско. Упътване за уредба на училищна или читалищна библиотека. – Търново: Ново време, 1923. 16 с.
46. **Танчев**, Иван. Закупуване на библиотеката на Моско Москов от училището за живи източни езици в Париж. // *Изв. на НБКМ*, т. XXII /XXVIII/. С., 1994, 498–513.
47. Леон Болийо (1876–1965) – изтъкнат френски българист, езиковед. Професор и титуляр на Катедрата по български език и литература в Училището за източни езици от основаването ѝ до 1947 г.
48. Училището е основано през 1795 г. Първите катедри по славянски езици (сърбохърватски, полски, чешки) се обособяват през 1920/1921 г. Проф. Йордан Иванов ор-

ганизира и чете тук факултативен курс по български език от 1921 до 1930 г. През 1933 г. се създава самостоятелна Катедра по български език и литература. Училището съществува и днес под наименованието Национален институт за източни езици и цивилизации.

49. **Хавкина**, Л. Б. Нюйоркская публичная библиотека. – 2. изд. Москва : Унив. Шаняевского, 1920. 45 с.

50. **Хавкина**, Л. Б. Ръководство за малките и средни библиотеки : Прев. от рус. Георги Жечев. – Шумен : печ. Спас Попов, 1928. 208 с.

51. **Цветанов**, Ценко. Детски библиотеки : Устройство, методи и значение. София : Хемус, 1929. 62 с.

52. **Цветанов**, Ценко. Учителят и детската книга. // *Читалище*, 1933, № 1–2, 3–5.

53–54. **Цветанов**, Ценко. Детски библиотеки. // *Книгопис*, 1928, № 5–6, 135–138.

55. **Цветанов**, Ц. Детски библиотеки : Устройство, методи и значение. – София : Хемус, 1929. 62 с.

56. **Цветанов**, Ц. Учителят и детската книга. // *Читалище*, 1933, № 1–2, с. 4.

57. **Цветанов**, Ценко. Училищни и детски библиотеки : Помагало за учители. София : Ив. Коюмджиев, 1934. 48 с.

58–59. Пак там, с. 5.

60. Пак там, с. 6.

61. **Цветанов**, Ц. Комплектуване на детския библиотечен фонд. // *Год. на ББИ „Елин Пелин“*, т. 2. 1947–1951. София, 1953, 63–67.

62. **Николов**, Еню. Класни библиотеки. // *Читалище*, 1926, № 1, 23–24.

63. **Калина Малина**. Подвижни ученически библиотеки. // *Учит. мисъл*, 1929, № 7, 461–464.

64. **Цветанов**, Ценко. Детски библиотеки. С., 1929, с. 25.

65. Пак там, с. 29.

66. **НБКМ БИА**, ф.35, а. е. 95, л. 12

67 Пак там, л. 12.

68 Пак там, л. 13.

69 *Читалище*, 1930, № 5–7, 146–149.

70 *Читалище*, 1932, № 7–8, 166–167.

71 Пак там, с. 167.

72. *Държ. вестник*, № 195, 29 ноем. 1920.

73–74. **Из** отчета на Министра на народното просвещение за 1921. // *Читалище*, 1922, № 3–4, 32–40.

75. **Цонев**, Б. Опис на славянските ръкописи и старопечатни книги в Пловдивската народна библиотека. София : Пловдивска народна библиотека, 1920. 292 с.; **Цонев**, Б. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека : Т. 2. София : Държ. печ., 1923. 553 с.; **Погорелов**, В. Опис на старите печатни български книги (1802–1877). – София : Държ. печ., 1923. VII, 796 с.

76. **Из** отчета на Министра на народното просвещение за 1921 г. // *Читалище*, 1922, № 3–4, с. 32.

77. *Бълг. книга*, 1930, № 1, с. 1.

78. **Боров**, Тодор. Съвременни задачи на българските библиотеки. // *Учил. преглед*, 1932, № 1, 120–136.

79. **Резолюции** на Първия световен конгрес за библиотекарство и библиография в Рим – Венеция от 15–30 юни 1929. // *Бълг. книга*, 1930, № 1, 57–58.

80. **Боров**, Тодор. Книги и библиотеки. // *Учил. преглед*, 1940, № 5–6, 762–767.

81. Пак там, с. 766.

82. **Орешков**, Павел. Българската книга по време на войните 1912–1918. // *Бълг. книга*, 1930, № 3, 263–267; *Орешков*, Павел. Българската книга след войните (1919–1928) : Книгописна статистика. // *Бълг. книга*, 1930, № 4–5, 379–390;

Орешков, Павел. Книгописната ни статистика в навечерието на войните и съдбата ѝ до 1928 год. София : печ. Графика, 1931. 16 с.; **Орешков**, Павел. Книгата в България през 1930 година. // *Читалище*, 1931, № 8–10, 161–177.

83. **Орешков**, Павел. Запазване на библиотечните книги. // *Читалище*, 1935, № 7–8, 193–208.

84. **Орешков**, Павел. Поуки от наводнението на Университетската библиотека в София през януарий 1938 г. // *Библиотекар* (Шумен), 1938, № 1, 24–47.

85. Уилям Уърнър Бишп (1871–1955). Един от най-авторитетните американски библиотекари, получил световна известност. От 1907 до 1915 г. е директор на читалнята на Библиотеката на Конгреса. От 1915 до 1941 е директор на Университетската библиотека в Мичиган. Автор е на около 290 публикации. От 1918 г., в продължение на 20 години, е лидер на Американската библиотечна асоциация (ALA). Оказва силно влияние върху цялостното изграждане на нейната политика и за утвърждаването ѝ в областта на международните интелектуални контакти. Президент на ИФЛА от 1931 до 1936 г. Съветник на Ватиканската библиотека по проекта за цялостната ѝ реорганизация. Член на Лигата на нациите. От 1928 до 1943 г. ръководи групата във фондация „Андре Карнеги“, разпределяща даренията за библиотеките. Направил е много за изграждане на международното професионално сътрудничество между библиотеките.

86. **НБКМ-БИА**, ф. 287, а.е. 20, л. 16–21.

87. Пак там, л. 20–21.

88. Брат на френския българист Леон Болийо.

89–91. **НБКМ-БИА**, ф. 287, а.е. 20, л. 25.

92. Енрико Дамиани (1892–1953, Рим) – италиански учен и славист. Професор по български език и литература в Римския университет. Превежда на италиански „Разкази“ от Иван Вазов, „Епически и лирически стихотворения“ от Пенчо Славейков, „Разкази“ от Елин Пелин, „Песни“ от Димчо Дебелянов и др. Сътрудничи на списание „Читалище“.

93. **НБКМ-БИА**, ф. 287, а.е. 8, л. 30.

94. **Иванов**, Петър. Библиотечна статистика и инвентариране. // *Читалище*, 1942, № 7–8, 213–217.

95. Пак там, с. 213.

